

УДК 7.072.5(437.5)»18»

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.17>**Міщенко Ірина Іванівна,**

кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва
ORCID ID: 0000-0002-3525-5885
irynart@ukr.net

ПОРТРЕТНИЙ І МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС КАРЛА АРЕНДА (1815–1876): ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСТВА ТА СТИЛІСТИЧНИХ ВПЛИВІВ

Метою статті є дослідження впливів на формування стилістичних рис портретного і монументального малярства Карла Аренда, який у XIX ст. працював у Львові та Чернівцях, визначенню авторства та атрибуції окремих робіт художника. Наукова новизна полягає в тому, що у процесі дослідження встановлено ряд нових фактів щодо життя і творчості художника, проаналізовано та введено у науковий обіг частину його творчого доробку. Особлива увага приділена портретному і сакральному живопису К. Аренда. Досліджено архівні та нечисленні літературні джерела, які дають змогу реконструювати біографію художника, уточнити, зокрема, час його роботи у Львові та Чернівцях в якості художника Буковинської православної консисторії та встановити дати життя. Проаналізовано портретні й іконописні твори мистця, що дозволило виявити впливи, які стали визначальними для формування особливостей стилістики його картин, у котрих відчутне наслідування рис бідермаера, характерного для художньої культури Австро-Угорщини у першій половині XIX ст. Окреслено методологію атрибуції досліджуваних творів. В результаті детального вивчення стилістичних та інших особливостей портретів було встановлено дату їх виконання. Воднораз порівняльний аналіз портретів львівського періоду, зокрібно, із зображенням подружжя Мієрів, та експонатів Чернівецького художнього музею дав підстави для обґрунтованого припущення щодо належності частини портретів, а саме «Портрету невідомого» та «Портрету невідомої жінки» зі збірки до доробку Карла Аренда.

Доведено, що атрибуція виконаних художником монументальних та портретних живописних творів є актуальною як для науково-дослідної діяльності музею, так і для доповнення даних з історії регіонального мистецтва та культури України загалом, в якій наявні впливи значної кількості мистецьких стилів і напрямів європейської образотворчості.

Ключові слова: атрибуція живопису, портрет, іконопис, образотворче мистецтво, Буковина, бідермаер.

Mishchenko Iryna. PORTRAIT AND MONUMENTAL PAINTING OF KARL AREND (1815–1876): A STUDY OF AUTHORSHIP AND STYLISTIC INFLUENCES

The purpose of the article is the study of influences on the formation of stylistic features of portrait and monumental painting by Karl Arend, who worked in Lviv and Chernivtsi in the 19th century, to the determination of authorship and attribution of individual works of the artist. Scientific novelty consists in the process of research, a number of new facts about the life and work of the artist were established, part of his creative output was analyzed and introduced into scientific circulation. Special attention was paid to portrait and sacred painting by K. Arend. Archival and few literary sources have been studied, which made it possible to reconstruct the biography of the artist, to clarify, in particular, the time of his work in Lviv and Chernivtsi as an artist of the Bukovyna Orthodox Consistory and to establish the dates of his life. The portrait and iconographic works of the artist were analyzed, which allowed to determine the influences that became decisive for the formation of stylistic features of his paintings, in which there is a noticeable imitation of Biedermeier's features, characteristic of the artistic culture of Austria-Hungary in the first half of the 19th century. The methodology of attribution of the studied works is outlined. As a result of a detailed study of the stylistic and other features of the portraits, the date of their execution was established. At once, a comparative analysis of portraits from the Lviv period, including the one with the image of the Miers couple, and the exhibits of the Chernivtsi Art Museum gave grounds for a well-founded assumption about the belonging of some of the portraits, namely "Portrait of the Unknown" and "Portrait of the Unknown Woman" from the collection to the work of Karl Arend.

It is proved that the attribution of monumental and portrait paintings made by the artist is relevant both for the scientific research activities of the museum and for supplementing data on the history of regional art and culture of Ukraine in general, which contains the influence of a significant number of artistic styles and directions of European art.

Key words: *painting attribution, portrait, icon painting, fine arts, Bukovyna, Biedermeier.*

Вступ. Ім'я Карла Аренда, який народився неподалік від Львова і протягом багатьох десятиліть працював у Львові та Чернівцях, практично невідоме не лише широкому загалу, але й більшості істориків мистецтва. Проте, він був не лише автором низки живописних портретів і монументальних творів, а й довгий час працював художником Буковинської православної консисторії у Чернівцях, виконуючи численні замовлення з виготовлення іконостасів та розпису церков на території тогочасної Буковини. Однак нині відомі тільки окремі роботи мистця, а через втрату значної кількості відомостей про його діяльність як живописця не завжди вдається ідентифікувати авторство художника.

Актуальність теми дослідження спричинена наявністю, зокрема, у колекції Чернівецького художнього музею та у приватних збірках, творів, близьких за стилістичним вирішенням до нечисленних атрибутованих робіт К. Аренда, що дає змогу висловити припущення щодо приналежності останніх до доробку художника. Окрім того, важливим видається віднайдення та вивчення джерел, які би допомогли встановити або уточнити відомості щодо біографії мистця.

Так, у наявних публікаціях вказано неточні дати смерті К. Аренда, періоду його життя та творчої діяльності у Чернівцях тощо. Таким чином, деталізація біографічних даних, атрибуція монументальних і портретних живописних робіт вбачаються актуальними, як і визначення мистецьких впливів на формування індивідуальної стилістики творів Карла Аренда.

Метою розвідки є визначення впливів на формування манери виконання Карла Аренда сучасного йому європейського мистецтва, аналіз портретного і монументального малярства цього живописця, що дозволило би визначити авторство окремих робіт художника з колекції Чернівецького художнього музею.

Матеріали і методи. Під час вивчення документальних відомостей та творів мистця було застосовано біографічний, історіографічний методи та верифікацію і систематизацію отриманих даних, використано мистецтвознавчий аналіз для порівняння робіт К. Аренда, авторство яких підтверджене, та інших картин, що потребували атрибуції.

Слід зазначити, що ім'я Карла Аренда зустрічається у доволі незначній кількості доступних на сьогодні джерел, відсутнє воно навіть у досить відомих довідкових виданнях Німеччини та Австрії, присвячених біографіям художників. Окрім того, частину з наведених у друкованих працях відомостей не завжди можна вважати обґрунтованими. Так, факти, наведені у виданні «Главный храм Буковины» А. Бикова (1999), де йдеться й про авторство розписів кафедрального собору у Чернівцях [1], не завжди підтверджуються архівними документами.

Тож дані щодо життя й творчості цього автора є переважно у документах Крайового Управління Буковини [2] та Буковинської консисторії [3] часів Австро-Угорської імперії, які повідомляють, зокрема, про виготовлення ним іконостасів для храмів краю і дозволяють зрозуміти специфіку творчої діяльності Карла Аренда. Назви деяких творів художника можна також зустріти у каталогах чернівецьких виставок кінця XIX ст., які, проте, не містять репродукцій [4, с. 3–4]. Окремі твори мистця львівського періоду згадані у монографії В. Овсійчука «Класицизм і романтизм в українському мистецтві» (2001) [5, с. 287]. Найбільш докладно біографія живописця викладена у дописі «Спроба однієї біографії» К.-І. Арнштадта в одній з газет, присвячених результатам аукціонів з продажу антикваріату (1997) [6]. Однак і ця публікація містить помилкові дані щодо дат життя К. Аренда.

Результати. Карл Аренд (1815–1876) – один із мистців, щодо деталей життя й твор-

чості яких збереглися на сьогодні лише часткові відомості, репрезентовані у нечисленних джерелах. Це пояснюється як тим, що його діяльність була пов'язана, здебільшого, із роботою для Буковинської православної консисторії у Чернівцях, так і тим, що у чернівецьких та львівських каталогах художніх виставок кінця XIX – початку XX ст. ім'я цього автора наведене у кількох варіаціях – Karl Arend або Carol Arendt, що, безумовно, слугує фактором ускладнення наукових пошуків. Проте, у документах Буковинської митрополії художник зазначений саме як Karl (Carl) Arend.

Походив Карл Аренд з родини німецько-австрійських переселенців, що мешкала в м. Винники поблизу Львова, де він і народився 1815 року. У 1836–1845 роках майбутній художник навчався в Академії образотворчих мистецтв у Відні. К.-І. Арштадт зазначає, що К. Аренд працював у майстерні Леопольда Купельвізера [6]. Можна припустити, що мова йде саме про його навчання у класі цього відомого в Австро-Угорщині реформатора релігійного живопису, що значно вплинуло на формування Аренда як мистця. У 1845–1848 роках він також мав нагоду працювати у Іоганна Самюеля Отто в Берліні, що також, безперечно, залишило відбиток на стилістиці робіт Аренда. Протягом 1848–1850 років художник проживав у Штеттині, а у 1853–1858 роках мешкав у Львові. Згодом він переїхав до Чернівців, де й прожив решту свого життя [6], працюючи художником у резиденції буковинського митрополита православної церкви та створюючи численні іконостаси і розписи окремих соборів переважно на теренах південної частини краю.

Однак, його роботи є також у церквах Чернівців. У 1860-их роках Карл Аренд був одним з тих, хто працював над виконанням іконостасу для кафедрального собору Святого Духа у Чернівцях, який зводили та оздоблювали в цей час. Створення іконостасу було доручене професору історичного живопису Академії мистецтв у Відні Леопольду Купельвізеру, котрий залучив до цієї роботи своїх учнів. Серед останніх, вочевидь, і опинився К. Аренд.

Досліджуючи збережені на сьогодні частини цього іконостасу, варто відзначити, що серед створених в стилістиці академізму робіт вирізняються окремі композиції празникового ряду («Різдво Богородиці», «Введення Марії до храму»), які, імовірно, і були виконані К. Арендом, адже за манерою вони нагадують створені ним у ті ж роки ікони з церкви Св. Параскеви у Чернівцях («Ісус Христос», «Хрещення Ісуса», «Богоматір з немовлям» та ін.). Авторство останніх не викликає сумнівів, оскільки вони були підписані художником, а порівняння підписів на зображеннях та у документах з архіву Буковинської консисторії підтверджує їхню оригінальність. Частина з цих творів збереглася до сьогодні, що дає змогу уявити основні особливості роботи майстра, зокрема, його тяжіння до привнесення у релігійні композиції жанрових елементів, використання м'яко вирішених планів та ретельно розроблених інтер'єрів або краєвидів, подекуди застосування ефектів освітлення. Для релігійного живопису К. Аренда характерним є також дещо несподіване поєднання рис академізму та естетики доби бідермаєру. Останній, з його відчутною сентиментальністю та увагою до індивідуальності кожної людини, підкреслення її гідності, прагненням художників до технічної довершеності у зображенні найдрібніших деталей, вирізнявся водночас використанням дещо пом'якшених форм мистецтва класицизму, камерністю загального вирішення.

Розписи та іконостаси, створені К. Арендом протягом 1860–1870-их років у багатьох храмах Буковини, за побудовою композиції та колірною гамою часто є подібними до ікон з кафедрального собору Святого Духа в Чернівцях. Всі вони позначені ретельністю виконання, м'якістю світлотіньового рішення, що створює відчуття підкресленої лагідної стриманості, притаманної також і світським роботам цього автора.

Можна зробити припущення, що К. Аренд брав участь також у розписах собору Святого Духа у Чернівцях. На користь цього свідчать документи з архіву Буковинської православної консисторії, з яких відомо, що К. Аренду та К. Кляйну у 1867 році було виплачено

кошти за роботи, виконані у кафедральному соборі. Проте, А. Биков у виданні «Главный храм Буковины», стверджує, що монументальні розписи у соборі були зроблені австрійським живописцем Карлом Йобстом у 1892–1896 роках [1, с. 11–12].

Однак, документи з фонду Митрополії Буковини сповіщають про виділення коштів на оздоблення собору Святого Духа у 1860 році, тобто, під час його спорудження. Отже, малоімовірним є те, що собор почав функціонувати, коли в ньому ще не були завершені живописні роботи. Окрім того, серед творів К. Йобста у «Osterreichisches Biographisches Lexikon» («Австрійський біографічний лексикон») відсутні згадки про розписи у кафедральному соборі. Натомість там ретельно перераховані інші виконані ним у Чернівцях монументальні роботи, зокрема, у семінарській церкві в резиденції буковинських митрополитів (1860–1880-ті) [7, с. 119]. Порівняння розписів собору Святого Духа та малярства у церкві семінарії не дозволяють зробити беззаперечний висновок щодо авторства К. Йобста, адже монументальний живопис в церкві резиденції вирізняється пишномовністю, підкресленими графічними контурами та чіткістю трактування форм, на відміну від вирішених м'яким світлотіньовим моделюванням зображень кафедрального собору, і розбілено-холодною колірною гамою. Значна схожість розписів присутня тільки у фігурах євангелістів на парусах обох храмів. На користь того, що монументальний живопис собору Святого Духа виконаний раніше, свідчить і дещо архаїчна, як для 1890-их років, манера виконання основних сюжетів. Тож, цілком можливо, що К. Йобст у 1892–1896 роках працював над поновленням розписів або доповнював їх новими композиціями. Це пояснює і наведене А. Биковим датування, і відмінності в манері виконання окремих зображень.

В архівах збереглися також відомості про виконання К. Арендом, часто разом зі своїм учнем Епаміондою Бучевським, іконостасів або розписів у багатьох храмах, здебільшого, південної частини Буковини, що нині розташовані на території Румунії. Серед них церкви у Стражи, Білки, Молдавиці, Сучаві.

Докладно відомо про спорудження у 1863 році іконостасу храму в Дорна-Кандренах, адже збереглися плани та інші дані про це замовлення [2]. Карл Аренд став і першим учителем Е. Бучевського, вплинувши на формування його мистецьких уподобань. По смерті Аренда саме Е. Бучевський змінив його на посаді художника Буковинської митрополії.

Карл Аренд є також автором портретів, що підтверджують каталоги мистецьких виставок кінця ХІХ – початку ХХ ст, які відбувалися у Львові та Чернівцях [4, с. 3–4], хоча нині атрибутовано тільки декілька таких творів цього автора. Розповідаючи про парні портрети львівського подружжя Мієрів (1850-ті), В. Овсійчук наголошує на довершеності технічного виконання цих робіт та наявності в них впливу мистецтва епохи бідермаєра.

У колекції Чернівецького художнього музею наразі зберігається декілька оригінальних творів портретного живопису, авторство яких потенційно може належати К. Аренду. Серед них – «Портрет невідомого» (інвентарні №№ ЧХМ КВ 3715/ж-513, VI-2967) та «Портрет невідомої» (інвентарні №№ ЧХМ 4801-V-71 М-59, 1109 110/1130). Визначити імена зображених осіб на сьогодні не вбачається можливим, адже інвентарні книги Буковинського крайового музею, до збірки якого вони могли належати, не збереглися або були вивезені під час Другої світової війни.

Порівнявши згадані портрети та зображення Мієрів, можна припустити, що їхнє авторство належить К. Аренду. На користь цього говорить і подібність пластичного вирішення портретів зі збірки музею та підписаних художником сакральних творів, що нині зберігаються у храмах Чернівців та у приватній колекції О. Столяра (Чернівці).

Аналіз вбрання зображених осіб, стилістичних рис та манери виконання дають змогу визначити час виконання портретів – кінець 1850-их – початок 1860-их років та відмітити наявність у них впливів бідермаєру, попри те, що цей стиль на європейських теренах вже не був настільки актуальним. Однак, тяжіння до таких мистецьких проявів можна пояснити як уподобаннями самого автора, так і певною від-

даленістю регіону від новітніх художніх віянь та консервативністю сприйняття самих замовників, що будуть подолані лише на межі XIX–XX ст. Слід зазначити, що, наприклад, академічний напрям в образотворчості Буковини, попри свою помітну архаїчність, існуватиме не лише в другій половині XIX ст., а й на початку XX ст., знайшовши своє втілення у роботах значної кількості майстрів як австрійського (К. Свобода, К. Гофман, К. Йобст, Л. Купельвізер та ін.), так і місцевого походження, які були випускниками німецьких й австрійських навчальних закладів (Е. Бучевський, М. Івасюк, Є. Максимович, Г. фон Рецорі), нерідко співіснуючи з більш сучасними тенденціями у мистецтві. І такі консервативні риси будуть найпомітнішими саме у портретному живописі та сакральних творах.

У згаданих публікаціях зазначено, що смерть художника настала у 1867 році під час його проживання у Львові, що є помилкою, адже документи з архіву Буковинської

православної консисторії, зокрема, звіти про виконання робіт у храмах і дані щодо виплати винагороди, підтверджують, що К. Аренд ще працював наприкінці 1860-их – на початку 1870-их років, а помер 1876 року в Чернівцях [2; 3].

Висновки. Дослідження різноманітних архівних, літературних та візуальних джерел дало змогу поточнити біографічні відомості й дати життя Карла Аренда, а аналіз відомих на сьогодні творів портретного та монументального живопису дозволяє припустити, які роботи зі збірки Чернівецького художнього музею також можуть належати цьому автору. Адже сьогодні його мистецький спадок вивчений лише фрагментарно, а введення імені цього цікавого майстра та його доробку в науковий обіг лише розпочалося. Так, його біографія вже увійшла до «Словника художників України. Біобібліографічний довідник» (2019) [8, с. 68], проте творчість художника потребує подальшого ретельного дослідження.

Література:

1. Быков А. И. Главный храм Буковины. Черновцы, 1999. 51 с.
2. Плани, звіти, списки і листування про будівництво церкви у громаді Дорна-Кандрені. 1855–1871 // Державний архів Чернівецької області (м. Чернівці). Ф. 3. Оп. 2. Спр. 1208. 87 арк.
3. Митрополія Буковини // Державний архів Чернівецької області. Ф. 320. Оп. 3. Спр. 2094. Арк. 35.
4. Katalog der unter dem Patronate der Bukowinaer Landes-Ausstellung stehenden Gemälde-Ausstellung. Czernowitz, 1886. 8 S.
5. Овсійчук В. Класицизм і романтизм в українському мистецтві: [наукове видання]. Київ : Дніпро, 2001. 444 с.
6. Arnstadt K.-I. Versuch einer Biographie. Antiquitäten-Zeitung. 1997. № 17.
7. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Bd. 3. Lfg. 12. 1962. S. 119.
8. Словник художників України. Біобібліографічний довідник. Кн. 1 : А-В / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : вид-во ІМФЕ, 2019. 240 с.

References:

1. Bikov, A. I. (1999). Glavnii khram Bukoviny [Main temple of Bukovyna]. Chernovtsi.
2. Plany, zvity, spysky i lystuvannia pro budivnytstvo tserkvy u hromadi Dorna-Kandreni. 1855–1871 [Plans, reports, lists and correspondence about the construction of a church in the community of Dorna-Kandreni. 1855–1871]. State Archive of Chernivtsi Region (Chernivtsi). F. 3. Op. 2. Ref. 1208 [in Deutsch].
3. Mytropoliia Bukovyny [Metropolis of Bukovyna]. State Archive of Chernivtsi Region. F. 320. Op. 3. Spr. 2094. Ark. 35.
4. Katalog der unter dem Patronate der Bukowinaer Landes-Ausstellung stehenden Gemälde-Ausstellung. Czernowitz, 1886 [in Deutsch].
5. Ovsiiichuk, V. (2001). Klasytyzym i romantyzm v ukrainskomu mystetstvi [Classicism and romanticism in Ukrainian art]. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
6. Arnstadt, K.-I. (1997). Versuch einer Biographie. *Antiquitäten-Zeitung*, 17 [in Deutsch].
7. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (1962). Bd. 3. Lfg. 12 [in Deutsch].
8. Slovyk khudozhnykiv Ukrainy. Biobibliohrafichnyi dovidnyk [Dictionary of artists of Ukraine. Biobibliographic guide]. (2019). Kn. 1, A-V. Kyiv : vyd-vo IMFE [in Ukrainian].